

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לז, תשמ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחיי המלים

רלא. ערמומי, מדכדך, השתעמם

להלן נמשיך (ר) 'מחיי המלים' לל"ע תשמ"ה, קונטרס שנג-שנד ושנח-ס, ותשמ"ו, קונטרס שסא) בהבאת קטעים מספרות העלייה השנייה, שיש בהם חידושי לשון, והם מעניינים גם מבחינות אחרות.

ב'המעורר' שנה א' (תרס"ו) חוב' א', מתחיל העורך, י"ח ברנר, לפרסם את סיפורו, מא. עד מ. ("א. ומ. הרי אין זה, אחי ורעי, אלא ראשי תיבות: ארנובסק ומיוואלנא; ומא עד מ — היינו: מארנובסק עד מיוואלנא"). בעמ' 29 של אותה חוברת נאמר:

בחדר הפניסה של "המחלקה השלישית" היה הפל על הסדר. במספר המסוים של שוטרים ונטורי-קרתא לא היה כל חסר. ישבו והתהלכו, פהקו וקראו ב"דיעות ממסקבה" ו"בידיעות מהגוברניה" וחזרו ופהקו. הפנים היו מלאים, חלקים, מגלחים, ערמומים קצת ולא אכזרים ביותר — פנים רגילים של אפרים רוסיים, ששהו בחיי בטלה וזמה עירונית שנים אחדות...

התואר ערמומי הוא חידוש של ימינו. עם זאת שם-העצם ערמומית מלשון חז"ל הוא: אני חכמה, שכנתי ערמה. פינן שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (בבלי סוטה כא עמ' ב).

ובהמשך:

לכם, יקירי, צעירים מבני ישראל, אני מתאמץ לתאר את תורת בית הפוליציה... האין זה צחוק? לא, יודעים אתם, את בית [לבית] הפוליציה הלא הסכנו מנעורינו: כמה נסחבנו, כמה הופינו שם... וודאי הוא שאין הרגש שלנו בשעה שאנו עוברים על אותו המפתח הנרפש והמדכדך דומה לרגש זה של אבותינו, למשל, בשעה שהיו הם נבהלים לבוא אל הפוליציה... חלוק יש, חלוק גדול; הכא שאני... הפעלים דכדך והתדכדך הם מחידושי ימינו. עם זאת הצורה דוכדך מצויה בבן-סירא וכן בלשון חכמים, לפי אבן-שושן (ר' מילונו, ערך דכדך).

ובהמשך:

מובן מאיליו (כך הכתיב שם, בי' אחרי הא') ששומרי נפשי מצדם לא הניחוני להשתעמם לגמרי. אדרבה, איש איש מהם חשב לחובתו המיוחדת לחקרני ולדרשני כל היום...

להשתעמם. ב'מחיי המלים', בלל"ע תשפ"ח, קונטרס קפח-קפט, הבאתי את דברי א' בן-יהודה, א' ספיר וי"ח טביוב בתרנ"ג על המלה שעמום (במימרת חז"ל "הבטלה מביאה לידי שעמום"), מה עניין שעמום בלשון חז"ל, ולא יזה עניין יש להשתמש בה בעברית של ימינו. ר' ערך זה גם במילון בן-יהודה והערות מחבר המילון ועורכו (נ"ה טור-סיני). מאז משמשים שם-העצם שעמום והפעלים שעמום, שועמם והשתעמם הרבה בעברית של ימינו.

רלב. דקלם, הצטבע, רכרוכיות

ב'המעורר' שנה א' (תרס"ו) חוב' ג, עמ' 30, נתפרסמה רשימה מאת ר' בנימין, הוא יהושע רדלר-פלדמן, אחר כך

התלמי, תר"ם-תשי"ח, עלה לארץ בתרס"ז, סופר פורה מימי העלייה השנייה ואילך, חברו ושותפו של ברנר בכמה פרסומים וכתבי-עת. הרשימה, ששמה מונו לוג פותחת בשורות אלה:

שמעתיו מדקלם: שבע פעמים ביום שונא אנכי את הארץ: את הארץ של חלוקה ותמיכה, של כתבי בקשה ואגרות תורה, של בתי-פנסיות, בתי-חולים ובתי-ספר, של בן-יהודה והחבצלת, את האיפרכיא של הנדיב הידוע ויק"א הידועה... את אותה הארץ שמגדלת צדוקים ופרושים, בית הלל ובית שמאי. נביאי האמת ונביאי השקר, אבל לא אנשים...

וכך ממשיך המדקלם של ר' בנימין לדקלם סרה בארץ,

אבל

אלא שבפעם השמינית באותו היום הייתי מקריב את חלפי דמי והייתי הולך ערום ויחף, אלמלי עמדה לי השעה ושאפתי את אויר הנשמות של אותה הארץ; אלמלי יכלתי להשתטח על קבר אבות, להתפלל אצל הפותל הדחוי(ה) — ומה גם לנטוע בה אילן ולזרוע בה ניר... כשם שבפעם השמינית באותו יום הנני עפר תחת פפות רגלי כל בן ישראל; הנני אח דבק להפחותים והריקנים בבני עמי; הנני אוהב יותר את ה"שיילוקים" מאתנו מפל אצילי הרוח שלהם...

וכשם שפעם ביובל נכנסת בי גם שמינית שבשמינית של גאווה

על שאני "נצר מגזע העברים".

החידוש דקלם הוא מסוג הפעלים ה'מעובררים', שהוחל בהם בראשית התחדשות הדיבור. ר' רשימת מלים חדשות ראשונות בקונטרסי 'ראשית הרחבת הלשון בימינו' לל"ע שכא—שכב, ה'תשמ"ב. שם צוינו חידושי לשון כגון: התאמרק (בן-יהודה תרמ"ב), הפנט, הופנט (שופמן, תרס"ט, לפי ר' מירקין) וכן טלגרף וטלפוניית (לפי מירקין) ועוד.

ובהמשך:

יְרָאִים היהודים להתבונן בהם בעצמם, פנים אל פנים מול הישועה הערומה — והמה משתמטים בהשתמטות משונות, — הוּי מה נקל, למשל, להיות "בונדיסט" מהיות יהודי! מה נקל להצטבע מלעמוד בנסיִון! —

והנה הארציות [=הטריטוריאליזם!] הנה הנסיון להנצל — בדרך כבוד במקצת — מן הארץ, ההסטוריא והלשון היהודית: להיות לא חרִים, אחרים... האפשר הדבר? היתכן הדבר?...

השימוש המופשט המיוחד בפועל להצטבע (= להיות צבוע, אדם דו פרצופים) נראה לי כחידושו של הפותב. ולהלן:

יוליוס זה, בן שלשים, משתפר, מלבד מזונות, ר"ן מרק לשנה, נהנה מהפֵל ודעת הבריות נוחה הימנו, — יוליוס זה קנה את לבבי לא רק ברכוכיות מהותו וביחוסו הטוב אלי... אלא גם בהרגשתו שנקבה וירדה תמיד לתהום הדברים... זה חוש של גֵרֵטְכֵן, המבחיך תמיד אל נכון בין פויסט לרעו השטן...

כרכוכיות. השימוש בשורש ה'מרופע' (הרחבת רכך) להסתעפיותו הוא מחידושי זמננו.

רלג. משתקף, מֶסֶה

שם, בחוב' ו', עמ' 34 במדור המודעות:

"הירדן" ירחון נערך וי"ל [=ויוצא לאור] ע"י הד"ר א. רוקח, א. לבנסארט וי. פרנהוף. ב"הירדן" משתקפים החיים העבריים בכל גוניהם וצבעיהם, הפךבלימות הצבוריות החשובות וזרמי הזמן מוצאים ב"הירדן" תארה [הארה?] בהירה, מקיפה וברור רציני.

השימוש בפועל השתקף כפשוטו ובהשאלה (כמו כאן)
הוא שימוש מחודש של זמננו.

בהמשך אותה מודעה:

ב"הירדן" מוצאים גאוני העט, המחשבה והמכחול העברים את
הערכתם הנכונה, ע"י סְרִיה שלמה וסיסתמטית של חרקטריסטיקה,
מאמרי בקורת ומסות ספרותיות מוצגים הם לפני הקורא בכל יופי
[כך] דיוקם...

השימוש במלה המקראית מְסָה בהוראת חיבור עיוני הוא
חידוש של זמננו. קצת תלמידי בתי-ספר תיכוניים, ופעמים
אפילו מוריהם, מערבבים מסה זאת (משורש נסה) במלה
הלועזית מאסה (mass באנגלית, היינו גוש חומר ללא צורה
משוכללת), שמשמשים בה בפייסיקה. מורי לשון ודיוקיה
מעירים על כך.